

Lärarhandledning

Den arbetande staden

– en stadsvandring om arbete och arbetsvillkor i Göteborg under 150 år

Om stadsvandringen och lärarhandledningen

Om stadsvandringen och handledningen

Stadsvandringen *Den arbetande staden* och denna tillhörande lärarhandledning är producerade av Arena Skolinformation, en del av Arenagruppen, i nära samarbete med ett antal fackförbund. Den kan med fördel användas tillsammans med våra andra utbildningsmaterial och filmer om arbetsliv och arbetsmiljö.

Den här handledningen vänder sig till dig som vill använda stadsvandringen i undervisningen. Den riktar sig främst till lärare i historia på gymnasiet men kan även användas i andra ämnen och skolformer. Vi hoppas att stadsvandringen kan ge en historisk referensram och förståelse för de förutsättningar som format dagens arbetsmarknad, och kan inspirera till att ta aktiv del i utformandet av dagens arbetsliv.

I handledningen hittar du instruktioner om hur ni kan använda stadsvandringen, förslag på förberedelser och efterarbete, tips på var ni kan hitta mer information om de historiska händelserna som berörs, ett urval av material som berör arbetslivet ur ett historiskt perspektiv, förslag på hur ni kan jobba vidare med frågor om arbetsliv och arbetsmiljö samt kopplingar till läroplaner och ämnesplaner.

Instruktioner

Stadsvandringen består av en karta med sex platser i Göteborg utmärkta. För att det ska bli en lagom lång vandring har vi samlat flera platser vid samma stopp så att det blir sammanlagt fyra stopp. Till varje plats finns en kort text som beskriver en historisk händelse för arbetslivets utveckling som är kopplad till platsen. Vandringen är cirka 1,5 kilometer lång och tar cirka 60 minuter att gå. Den innehåller även bilder och diskussionsfrågor. Antingen kan läraren eller gruppleddaren leda vandringen genom att läsa texten och visa bilderna om de olika platserna, eller så kan eleverna delas in i grupper som ansvarar för att berätta om var sin plats. Det är även möjligt att göra vandringen i klassrummet utan att befinna sig på platserna.

Förslag på förberedelser och efterarbete

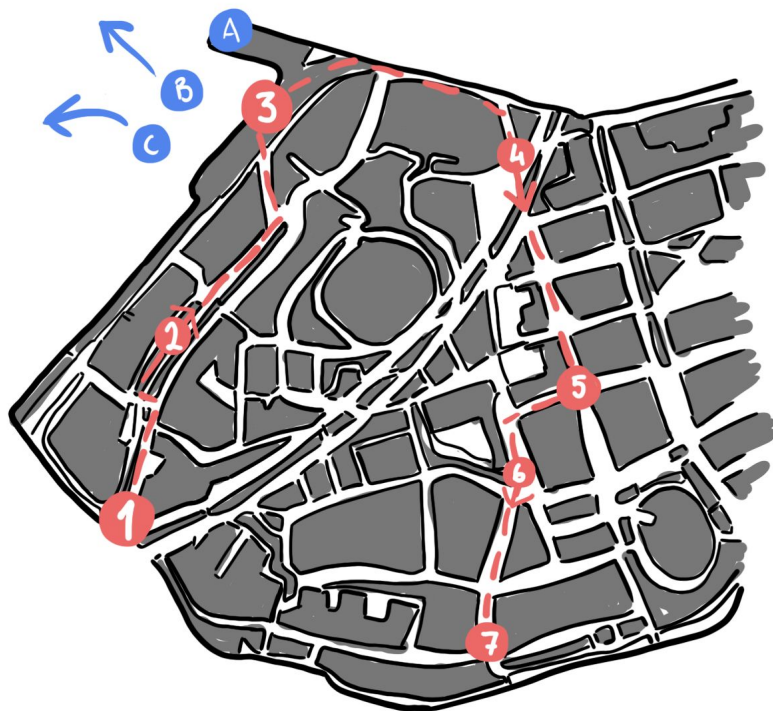
Förslag på förberedelser

Stadsvandringen kräver inga särskilda förkunskaper och går bra att göra separat eller som en introduktion till ett tema om arbetsliv. Om ni vill att gruppen ska ha vissa förkunskaper innan vandringen kan det vara bra att gå igenom begrepp som Svenska modellen, Saltsjöbadsavtalet, kollektivavtal, fackföreningar och arbetsgivare. Här kan ni med fördel använda materialet *Arbetslivet – om arbetsmarknaden i Sverige och världen*.

Förslag på efterarbete

Om ni vill fördjupa er i arbetslivets historia på olika platser kan ni använda upplägget för denna vandring som inspiration och låta eleverna skapa egna vandringar i sitt lokalområde. Här kan ni med fördel använda er av de arbetslivsmuseer som finns i ert närområde. På arbetetsmuseum.se finns en guide över Sveriges 500 arbetslivsmuseer.

Karta och platser på stadsvandringen

Platser på stadsvandringen

1. Rosenlunds spinneri, Esperantoplatsen 7–9.
2. Promenad till Stenpiren
3. Stenpiren med utsikt över Lindholmen
A. Delawaremonumentet
B. Götaverken
C. Volvo
4. Promenad till korsningen Magasinsgatan/Vallgatan
5. Korsningen Magasinsgatan/Vallgatan
6. Promenad till korsningen Rosenlundsgatan/
Sahlgrens-gatan
7. Korsningen Rosenlundsgatan/ Sahlgrens-gatan,
byggarbetsplats för station Haga.

1. Rosenlunds spinneri, Esperantoplatsen 7–9

Text i stadsvandringen

Nya maskiner ger nya industrier

Under mitten av 1800-talet uppfanns en rad olika maskiner som fick stor betydelse för hela världen och ledde till en stor samhällsomvandling. En av de viktigaste uppfinningarna var **Spinning Jenny**, en ny form av spinnmaskin som kunde spinna flera trådar samtidigt och därmed skapa större mängder tyg snabbare. En annan viktig uppfinning var ångmaskinen som kunde användas till att driva olika maskiner som till exempel mekaniska vävstolar. De här maskinerna både effektiviserade produktionen av redan existerande varor och möjliggjorde produktion av nya varor. I och med **industrialiseringen** genomgick de flesta länder dessutom **urbanisering**, det vill säga människor flyttade från omkringliggande landsbygd in till städerna för att arbeta i de många fabriker som började byggas.

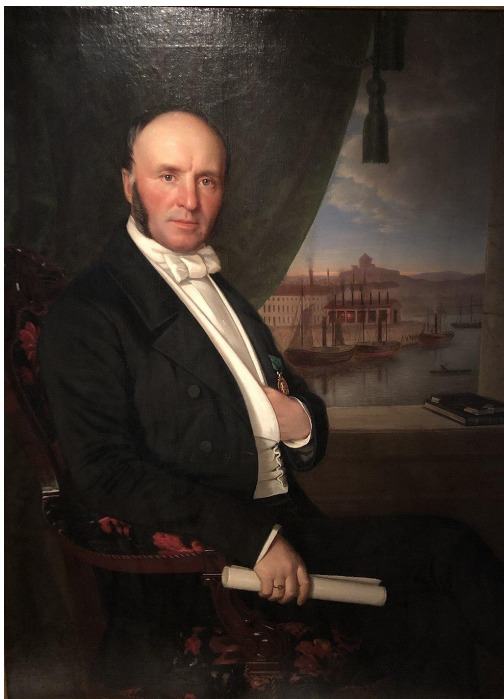

Järntorgsgatan cirka 1903.

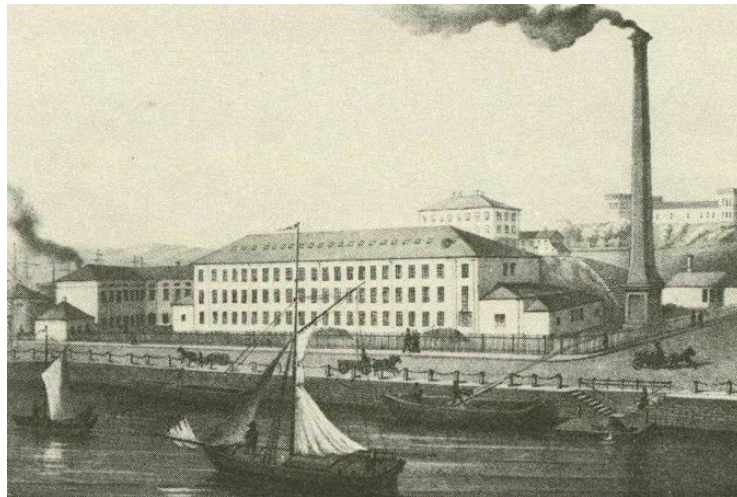
Fotograf okänd. Göteborgs stadsmuseum.

Rosenlunds spinneri

Göteborg, som är beläget vid flera vattendrag, passade bra för olika typer av textilindustri. En av de största verksamheterna på 1800-talet var belägen här vid Esperantoplatsen. Rosenlunds spinneri startades år 1847 av grosshandlaren Carl David Lundström, och fabriken uppfördes under ledning av den brittiske affärsmannen Alexander Keiller. När det begav sig var Rosenlund Sveriges största ångdrivna bomullsspinneri med 500 anställda. I början av 1880-talet började det dock gå sämre för spinneriet, och 1883 såldes verksamheten.

Alexander Keiller, cirka 1850. Bild: okänd konstnär, Wikipedia.

Rosenlunds spinnerier. Bild: okänd konstnär, Institutet för språk och folkminnen.

Fackföreningar bildas

Arbetet på fabrik i slutet av 1800-talet var ofta tungt och slitigt med dåligt betalt. Arbetsgivarna bestämde i stort sett allting och möjligheterna att påverka sin arbetssituation var väldigt små. Under den tiden började arbetarna bilda fackföreningar och organisera sig för bättre arbetsvillkor, högre löner, betald semester och åtta timmars arbetsdag.

Den första fackföreningen, Typografiska föreningen i Stockholm, bildades 1846. Landsorganisationen LO bildades 1898 och samlade fackföreningarna för de olika arbetaryrkena. Arbetsgivarna började också organisera sig och Svenska Arbetsgivareföreningen bildades 1902.

Tidiga fackföreningar i Göteborg

På många av Göteborgs fabriker bildades det fackföreningar. 1899 bildades Kappsömmerskornas fackförening på Wettergrens kappfabrik på Stigbergsliden. 1902 bildades en fackförening för korsettssömmerskor vid Göteborgs korsettfabrik på Kastellgatan.

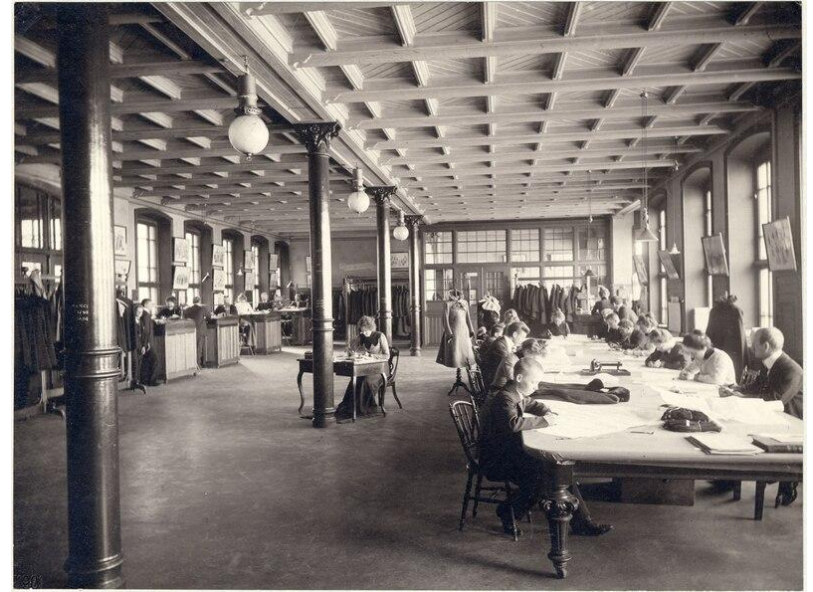
På den här tiden fanns det få lagar som reglerade förhållandena i arbetslivet och de som ville förbättra sina arbetsvillkor kunde råka väldigt illa ut. I en dåtida tidning från tiden kunde man läsa:

“Disponent August Wickman på Göteborgs korsettfabrik har uppsagt alla arbetskor som tillhör facket.”

Broderiavdelningen på Wettergrens kappfabrik.

Foto: Göteborgs stadsmuseum/Wikimedia commons

Ritavdelningen på Wettergrens kappfabrik 1901.

Foto: Göteborgs stadsmuseum/Wikimedia commons

1. Rosenlunds spinneri, Esperantoplatsen 7–9

Mer information och fördjupande texter

Mer information om de tidiga fackföreningarna

Arbetslivet – om arbetsmarknaden i Sverige och världen (s. 3–4)

Vägen till ett bättre arbetsliv (s. 6–7, 1–11) (Union to Union)

Mer information om tidiga fabriker och om konflikter på arbetsmarknaden

Digitaliseringens påverkan på arbetslivet (s. 5–6)

Arbetslivet – om arbetsmarknaden i Sverige och världen (s. 4)

På lika villkor – Jämställdhet genom livet (s. 12–13)

Vägen till ett bättre arbetsliv (Union to Union) (s. 18–19)

Mer information om Rosenlunds spinneri

Wikipedia

Gamla Göteborg

Institutet för språk och folkminnen

2. Promenad till Stenpiren

Text i stadsvandringen

Diskutera i mindre grupper under promenaden

Vad är ett bra jobb?

Vad är viktigast för att trivas på jobbet? Lönen, arbetsuppgifterna, arbetstider och arbetsvillkor, kollegorna, arbetsmiljön, att kunna påverka saker, chefen eller något helt annat?

3. Stenpiren med utsikt över Lindholmen

Text i stadsvandringen

3. A Delawaremonumentet

Under det tidiga 1900-talet skedde flera stora konflikter på arbetsmarknaden. Arbetarna strejkade och arbetsgivarna svarade med att stänga ute de strejkande från arbetsplatserna. Under storstrejken 1909 strejkade en stor mängd yrkesgrupper, till exempel spårvagnsförare och tvätterskor. Storstrejken blev dock en motgång för facken, då de var tvungna att avbryta strejken utan att de fått igenom sina krav. Detta på grund av att strejkkassan som användes för att ge ekonomisk ersättning till dem som strejkade tog slut. Några av strejkledarna blev tvungna att emigrera till USA för att undgå fängelse.

Här i Göteborgs hamn avgick emigrantbåtarna till Amerika. En stor del av Sveriges befolkning utvandrade under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet till USA för att undvika fattigdom och politiskt förtryck.

Demonstration på Första Långgatan under storstrejken 1909.

Fotograf okänd. Göteborgs stadsmuseum.

3.B Götaverken

På andra sidan vattnet ser ni Götaverken, en av de största arbetsgivarna i Göteborg under stora delar av 1900-talet. Här sysselsattes arbetare såväl som tjänstemän. Varvs- och industrikoncernen grundades 1841, då som en verkstad vid namn Keiller & Co av den brittiske affärsmannen Alexander Keiller. 1906 fick bolaget nya ägare och 1917 etablerades namnet Götaverken. Krigsslutet 1945 innebar ett stort uppsving för varvet, som bland annat byggde skepp för norska redare. 1965 hade Götaverken hela 7 000 anställda och varvet var det fjärde största i världen. På 1970-talet började dock Götaverken stöta på problem. De svenska varven mötte konkurrens från bland annat Japan, där varvsindustrin fick statliga subventioner.

Vid sidan av arbetet på varvet fanns det ett rikt föreningsliv och flera studiecirklar. Stiftelser och fonder bildades, som fungerade som ett trygghetsnät för arbetare vid sjukdom och dödsfall eller för lån för att kunna köpa hus. Många arbetare semestrade även tillsammans på ön Knarrholmen i Göteborgs skärgård, som skeppsredaren Axel Ax:son Johnson skänkte till arbetarna på Götaverken 1940. Varvets betydelse för de arbetande går helt enkelt inte att överskatta och anställda försökte till och med lägga bud och köpa varvet för att kunna fortsätta hålla det i bruk när det skulle läggas ner 2014.

Intressekontorets och sjukkassans kontor vid Götaverken 1918. Fotograf okänd. Sjöfartsmuseet Akvariet via Wikimedia commons.

Götaverken cirka 1965. Fotograf okänd. Wikimedia commons.

Saltsjöbadsavtalet

1938 möttes fackföreningarnas och arbetsgivarnas representanter på Grand Hotel i Saltsjöbaden utanför Stockholm. Där skrev de under det så kallade Saltsjöbadsavtalet om reglerna på arbetsmarknaden. Det ledde till en lång period av fred och samarbete på arbetsmarknaden. Detta var starten för **den svenska modellen** där fack och arbetsgivare gör upp om reglerna på arbetsmarknaden. Under denna period blev det vanligare med **kollektivavtal**, ett avtal mellan fack och arbetsgivare om villkoren för en hel bransch eller en enskild arbetsplats.

Saltsjöbadsavtalet undertecknas
av representanter från LO och
SAF 1938.

Foto: Meyerhöffer, Wikipedia.

Tjänstemännen organiserar sig

På 30-talet började även tjänstemännen att organisera sig fackligt och fler och fler tjänstemän fick kollektivavtal. En viktig fråga var pensioner. Tjänstemännens fackliga arbete var partipolitiskt obundet. Den första fackföreningen för tjänstemän var Svenska kontoristförbundet som bildades 1923. 1944 bildas Tjänstemännens centralorganisation, TCO, och 1947 Sveriges akademikers centralorganisation, Saco. Dessa centralorganisationer för tjänstemän finns än i dag och organiserar yrkesgrupper som t.ex. socionomer, lärare och ingenjörer. Offentliganställda fick rätt att strejka och teckna kollektivavtal först 1966, vilket är långt senare än andra yrkesgrupper.

3.C Volvo

På Hisingen, längre bort på andra sidan vattnet, ligger Volvo. Ända sedan den första Volvobilen rullade ut från fabriken 1927 har Volvo varit en stor arbetsgivare i Göteborg. Det är de än i dag, även om en del av produktionen har flyttat utomlands. På Volvo arbetar både arbetare och tjänstemän. Arbetarna är organiserade i IF Metall och tjänstemännen i Unionen. Båda fackföreningarna har kollektivavtal med arbetsgivaren.

Volvo är en stor arbetsgivare för både arbetare och tjänstemän.

3. Stenpiren med utsikt över Lindholmen

Mer information och fördjupande texter

Mer information om Saltsjöbadsavtalet

Arbetslivet – om arbetsmarknaden i Sverige och världen (s. 6–7, 14–23)

Vägen till ett bättre arbetsliv (s. 30) (Union to Union)

Mer information om tjänstemännens tidiga organisering

Arbetslivet – om arbetsmarknaden i Sverige och världen (s. 6)

Vägen till ett bättre arbetsliv (s. 27) (Union to Union)

Mer information om Götaverken

Atrium Ljungberg

Varvshistoriska föreningen i Göteborg

4. Promenad till korsningen Magasinsgatan/ Vallgatan

Text i stadsvandringen

Diskutera i mindre grupper under promenaden

Vilka olika sorters jobb finns det i Göteborg? Hur många kan ni komma på?

Vilka jobb med dåliga arbetsvillkor känner ni till?

5. Korsningen Magasinsgatan/ Vallgatan

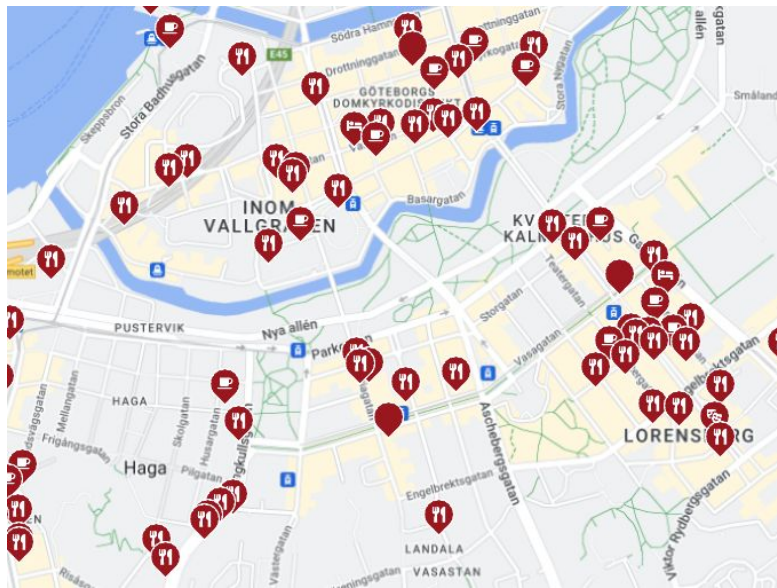
Text i stadsvandringen

Hur mycket är minimilönen i Sverige?

Svar: 0 kr. Det finns ingen lagstadgad minimilön. Däremot så finns det avtalsenliga löner som är framförhandlade mellan fack och arbetsgivare. Det är en sak som ingår i kollektivavtalen

Restauranger är ett exempel på arbetsplatser där det kan vara mindre bra arbetsvillkor och där det inte alltid finns kollektivavtal. På schystavillkor.se kan du se vilka restauranger i ditt område som har kollektivavtal vilket innebär att personalen har schysta villkor och avtalsenliga löner.

Ett annat sätt att se till att stödja schysta arbetsvillkor är att handla Fairtrade- eller KRAV-märkt.

På schystavillkor.se finns de restauranger och caféen som har kollektivavtal utmärkta.

Genom att välja Fairtrade-märkta produkter stödjer du goda arbetsvillkor för dem som tillverkat dem.

Lagar på arbetsmarknaden

I Sverige görs mycket av reglerna på arbetsmarknaden upp i förhandlingar mellan fack och arbetsgivare utan att staten lägger sig i. Men det finns även ett antal viktiga lagar för arbetslivet som beslutats av politikerna i riksdagen. Några av dessa är:

1919 Arbetstidslagen. Fastställde 8 timmars arbetsdag och 48 timmars arbetsvecka. Denna har senare uppdaterats till 40 timmars arbetsvecka, rätt till regelbundna pauser och särskilda regler för nattarbete.

1928 Lagen om kollektivavtal

1936 Lagen om förenings- och förhandlingsrätt

1974 Förtroendemannalagen

1976 Lagen om medbestämmande i arbetslivet, MBL, ger de anställda genom facket rätt att ta del av information och förhandla om större förändringar på arbetsplatsen.

1977 Arbetsmiljölagen, AML. Den säger att arbetsgivaren är ansvarig för att arbetsplatsen är trygg och säker för alla som arbetar där, samt att arbetsgivare ska samarbeta med skyddsombuden som är de anställdas företrädare i arbetsmiljöfrågor.

1977 Semesterlagen

1982 Lagen om anställningsskydd, LAS. Reglerar när en arbetsgivare får säga upp anställda och vad som krävs för uppsägning.

1995 Föräldraledighetslagen

2009 Diskrimineringslagen

2018 Dataskyddsförordningen, GDPR, som reglerar hantering av personuppgifter.

De här lagarna gäller alla som arbetar i Sverige. Men många arbetstagare i Sverige har fler rättigheter genom de kollektivavtal som tecknats mellan fack och arbetsgivare för en bransch eller på en arbetsplats.

5. Korsningen Magasinsgatan/Vallgatan

Mer information och fördjupande texter

Mer information om arbetsvillkor

Arbetslivet – om arbetsmarknaden i Sverige och världen (s. 13–23)

Mer information om lagar och regler på arbetsmarknaden

Arbetslivet – om arbetsmarknaden i Sverige och världen (s. 16)

Digitaliseringens påverkan på arbetslivet (s. 7)

Mer information om lönesättning

Arbetslivet – om arbetsmarknaden i Sverige och världen (s. 33–39)

6. Promenad till korsningen Rosenlundsgatan/Sahlgrensngatan

Text i stadsvandringen

Diskutera i mindre grupper under promenaden

Vilka jobb med bra arbetsvillkor kan ni komma på?

Vad är en bra arbetsmiljö?

7. Korsningen Rosenlundsgatan/ Sahlgrensgatan

Text i stadsvandringen

Byggarbetsplats för Station Haga

I dag växer Göteborg i snabb takt och flera stora byggen äger rum i staden. Det stora projektet med Västlänken påverkar flera olika delar av staden, men också de många satsningarna på bostäder och hotell. Dessa byggen är knappast speciellt roliga att stöta på i trafiken, men sysselsätter många.

I dag är en stor del av byggnadsarbetarna organiserade i fackförbundet Byggnads. En majoritet av arbetsplatserna i Sverige har dessutom kollektivavtal, vilket säkerställer att arbetarna får en rimlig lön för sitt arbete. Fackförbund, som exempelvis Byggnads, arbetar dock inte endast för bra lönenivåer, utan för arbetsmiljön i sin helhet. Under 2023 miste 62 människor livet på sitt arbete. I Göteborg har Byggnads varslat om strejk för att försöka få byggföretag att ta tag i problemen med olyckor på arbetsplatserna.

Samförstånd och konflikter på arbetsmarknaden

Sedan Saltsjöbadsavtalet råder för det mesta samförstånd på den svenska arbetsmarknaden och mycket blir löst av arbetsgivare och fack i förhandlingar. De flesta arbetsplatser har kollektivavtal, och så länge ett sådant råder är det inte tillåtet att strejka.

Men ibland uppstår det ändå större konflikter, som till exempel strejken i Malmfälten i Norrbotten 1969. Strejken var en vild strejk utan tillstånd och riktades mot den höga arbetstakten och detaljstyrningen av arbetet. Strejken fick mycket uppmärksamhet och gruvarbetarna fick igenom sina krav. Under 70-talet ledde problemen med arbetsvillkoren inom industrin till två nya lagar som stärkte de anställdas villkor och ställning på arbetsmarknaden: lagen om anställningsskydd, LAS, och medbestämmandelagen, MBL.

Nya utmaningar för facken

I dag är de flesta som arbetar med i facket och majoriteten av arbetsplatserna har kollektivavtal. Men det har blivit vanligare med korta osäkra deltidsanställningar samtidigt som fackens medlemsantal går ned. Facken arbetar aktivt för att rättigheterna i arbetslivet ska gälla även dem som arbetar under osäkra arbetsvillkor.

Gigekonomi

I gigekonomin jobbar du på kortare uppdrag. Det har tidigare främst gällt jobb inom service, som matbud, men sprider sig nu till allt fler områden. Detta kan leda till osäkra arbetsvillkor och dålig arbetsmiljö. Gigekonomi handlar om sättet att erbjuda eller acceptera erbjudanden om jobb och att digital teknik används för att organisera och förmedla tjänster. Som gigjobbare kan du ha mer eller mindre säkra anställningsformer, som kan se olika ut beroende på vilket företag du arbetar för. Vissa företag kan vara arbetsgivare med kollektivavtal och schysta arbetsvillkor, andra har inga avtal alls. Villkoren kan även skilja sig åt för olika uppdrag inom samma företag. 2021 skrev Svenska Transportarbetareförbundet ett kollektivavtal med Foodora, vilket var det första i världen, men det gäller inte alla som arbetar i företaget.

Det är viktigt att ta reda på vad som gäller om du ska gigjobba. I dag kan du till exempel gigjobba som bilbud eller cykelbud, skruva ihop möbler eller klippa gräs. Men du kan också jobba med mer kvalificerade arbetsuppgifter som programmering och marknadsföring.

Diskutera

Vad är det viktigaste att tänka på när du söker jobb?

Vad är ditt drömjobb?

Några saker det kan vara bra att tänka på när du ska jobba:

Skriv alltid ett anställningsavtal.

Förhandla din lön.

Jobba aldrig gratis.

Ha koll på dina arbetsvillkor.

Kolla om det finns ett kollektivavtal.

Ring facket innan något händer.

7. Byggnation av station Haga, Västlänken Rosenlundsgatan/Sahlgrensngatan

Mer information och fördjupande texter

Mer information om arbetsmiljö

Arbetsmiljö – så funkar det (s. 1–7)

Mer information om samförstånd och konflikter på arbetsmarknaden

Vägen till ett bättre arbetsliv (s. 31) (Union to Union)

Arbetslivet – om arbetsmarknaden i Sverige och världen (s. 16)

Mer information om nya utmaningar för facken och gigekonomin

Arbetslivet – om arbetsmarknaden i Sverige och världen (s. 9–10)

Digitaliseringens påverkan på arbetslivet (s. 12–18)

Film: *Gigekonomin* med tillhörande lärarhandledning

Mer information om bygget av Station Haga och Västlänken

Trafikverket

Göteborgs stad

Ta reda på mer

På arbetslivskoll.se hittar ni bland annat följande material som passar bra om ni vill jobba vidare med teman kring arbetsvillkor och arbetsmiljö.

Arbetslivet – om arbetsmarknaden i Sverige och världen med tillhörande lärarhandledning. Finns även som ljudbok.

Arbetsmiljö – Så funkar det med tillhörande lärarhandledning. Finns även som ljudbok.

På lika villkor – jämställdhet genom livet med tillhörande lärarhandledning. Finns även som ljudbok.

Digitaliseringens påverkan på arbetslivet med tillhörande lärarhandledning. Finns även som ljudbok.

Serien *A–Ö om arbetslivet* med tillhörande lärarhandledning.

Filmerna *Vanliga frågor och svar del 1 och 2* med tillhörande lärarhandledning.

Filmen *Gigekonomin* med tillhörande lärarhandledning

Tips på material om arbetslivet ur ett historiskt perspektiv

På arbetslivskoll.se hittar du bland annat följande material från Arena Skolinformation som berör arbetslivet ur ett historiskt perspektiv. Flera av materialen finns även tillgängliga som ljudbok.

Lärohandledning: *Historielektioner om arbetslivet*

Stadsvandring: *Den arbetande staden, Stockholm och Göteborg*

Arbetslivet – om arbetsmarknaden Sverige och världen. Kapitel 1. *Vägen till rättigheter på arbetsmarknaden*

Arbetsmiljö – Så funkar det Kapitel 3. *Vägen till en bättre arbetsmiljö*

På lika villkor – Jämställdhet genom livet. Kapitel 1. *Jämställdhet förr och nu*

Digitaliseringens påverkan på arbetslivet. Kapitel 2. *Digitaliseringen av arbetslivet – en tillbakablick*

Presentation: *Vägen till rättigheter i arbetslivet*

Artikel: *Strejker förr och nu*

Andra material om arbetslivet ur ett historiskt perspektiv

Union to unions skrift *Vägen till ett bättre arbetsliv* uniontounion.se

Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek arbark.se

Tjänstemäns och akademikers arkiv tam-arkiv.se

Kopplingar till läroplanen

Ur Skolverkets ämnesplan Historia (Gy 11)

Undervisningen i ämnet historia ska ge eleverna förutsättningar att utveckla

Kunskaper om tidsperioder, förändringsprocesser, händelser och personer utifrån olika tolkningar och perspektiv.

Förmåga att använda en historisk referensram för att förstå nutiden och för att ge perspektiv på framtiden.

Förmåga att använda olika historiska teorier och begrepp för att formulera, utreda, förklara och dra slutsatser om historiska frågeställningar utifrån olika perspektiv.

På arbetslivskoll.se hittar ni alla våra material om arbetsliv och arbetsmiljö

© Arena Skolinformation 2024

Text: Staffan Kahn och Johanna Helgesson

Grafisk form: Simon Karlsson

arenaskolinformation